

**НАЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ВИМІРИ СУЧАСНОГО БУТТЯ
КОМПОЗИТОРСЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ
ТВОРЧОСТІ Є. КАРПЕНКА)**

Визначається специфіка композиторської інтерпретації етнотрадиційної моделі на матеріалі творчості Є. Карпенка.

Ключові слова: художня інтерпретація, композиторська інтерпретація, авторська творчість, композиторський фольклоризм, національний стиль, українське хорове мистецтво.

Определяется специфика композиторской интерпретации этнотрадиционной модели на материале творчества Е. Карпенко.

Ключевые слова: художественная интерпретация, композиторская интерпретация, авторское творчество, национальный стиль, украинское хоровое искусство.

The article is devoted to the researching of specific of the composer's interpretation of folk model's on the material of compositions E. Karpenko.

Key words: artistic interpretation, composer's interpretation, national stile, Ukrainian choral art.

Сучасна композиторська творчість є неоднорідним культурним явищем, в якому акумулюються різностильові мистецькі традиції та висвітлюються авторські концепції щодо відтворення й оновлення духовної спадщини. Скерованість на естетичні та мистецькі ідеали минулого, їх актуалізація в сьогоденні сприяє усвідомленню спадкоємності традиції, безперервності зв'язку часів.

Одним із важливих культурних чинників збереження й модернізації художніх канонів і водночас утілення креативних ідей в українській музиці на зламі ХХ — ХХІ ст. є хорова творчість. Саме в цій мистецькій сфері сконцентровано найзначніші тенденції, притаманні композиторській практиці сучасності: ренесанс духовно-філософської проблематики, творчий інтерес до давніх фольклорних шарів, актуалізація канонічних жанрів, барокової концертної стилістики та природного для хорової музики а cappell'ного інтонування.

У зв'язку з цим, центральними й загальнозначущими в сучасній музикології, зокрема в хорознавстві, стають проблеми «автор — традиція», «митець — час», «текст — інтерпретація», «композитор — фольклор» тощо. Активна науково-теоретична полеміка щодо подальшої творчої еволюції форм композиторського засвоєння й інтерпретування музичної спадщини та постійні художні експерименти підтверджують стійкий інтерес до вищезгаданого проблемного поля в мистецтвознавстві.

Актуальність запропонованої розвідки зумовлена необхідністю висвітлення провідних художніх тенденцій в українській музиці сьогодення, які ілюструють характер мистецької екзистенції композиторського фольклоризму на сучасному етапі його розвитку. Мета статті полягає у визначенні специфіки індивідуально-стильової інтерпретації фольклорної моделі на матеріалі хорових творів Є. Карпенка, які концентрують у собі інтегративний підхід до авторського осмислення етнотрадиційних зразків.

Провідні дослідники сучасної хорової музики (Г. Григор'єва, О. Бенч-Шокало, О. Белоненко, А. Лащенко, Ю. Паїсов та ін.) визначають властиву останнім десятиліттям ХХ ст. загальну тенденцію вичерпаності усталених (класико-романтичних) підходів щодо відтворення фольклору в авторській творчості. «Пасивно-традиційний метод» (А. Лащенко) мистецької адаптації етнохарактерного мелосу, позбавлений творчого переосмислення та індивідуалізації засобів виразності не відповідає сучасним естетичним нормам композиторського фольклоризму як різновиду художньої інтерпретації.

Важливим чинником жанрово-стильової інтенсифікації хорової музики сьогодення та водночас ракурсом вияву самобутньої авторської індивідуальності в умовах інтертекстуальності є «композиторський фольклоризм», точніше «неофольклоризм» («нова фольклорна хвиля»), що набув поширення в останнє сорокаріччя ХХ — поч. ХХІ ст. Цей мистецько-художній напрям, пов'язаний із художньою інтерпретацією етнотрадиційної моделі, є сучасним модусом буття композиторського фольклоризму та водночас логічним продовженням новацій у цій царині, запроваджених митцями першої половини ХХ ст. (Б. Бартоком, І. Стравінським, З. Кодаї, К. Шимановським та ін.). Неофольклорні новації зумовили переосмислення традиційної естетики та стилістики опрацювання фольклорної моделі, сприяючи жанровій мутації творів, пов'язаних з інтерпретацією етнотрадиційної образності.

На думку провідного російського музиколога Ю. Паїсова, виникнення в сучасних соціокультурних умовах нових форм композиторського фольклоризму зумовлене насамперед актуалізацією двох протилежних сфер — неопрацьованої композиторами етнотрадиційної аутентики й авторської творчості «за мотивами» фольклорного першоджерела [9, с. 84]. Остання пов'язана з радикальним переосмисленням інерції традиційних прийомів художнього опрацювання моделі й ґрунтується на вільному реконструюванні окремих фольклорних інтонаційно-семантичних елементів, що узагальнюють специфіку певного стилю, жанру чи місцевої (етнорегіональної) виконавської співочої манери.

Сучасний композиторський фольклоризм ілюструє оригінальність творчих ідей та відзначається розмаїттям художньо-

інтерпретаційних рішень обраного першоджерела. Сутнісною ознакою авторського тлумачення фольклорної традиції в композиторській практиці другої половини ХХ ст. (Р. Шедрін, Г. Свиридов, В. Торміс, Ю. Слонімський, Л. Дичко, Л. Грабовський, М. Скорик та ін.) є глибинне розуміння авторами національного в музиці, яке базується на узагальненні психології народу, його духовних ідеалів. Це пов'язане, зокрема з осмисленням етнотрадиційної культури як філософсько-етичної категорії та усвідомленням духовної, художньо-естетичної і конструктивно-логічної сутності музичного фольклору як самодостатньої, цілісної системи, здатної бути основою мислення композиторів. Означена система є специфічним інтонаційно-художнім віддзеркаленням образів світу, має власний жанровий фонд та комплекс мовно-лексичних елементів (інтонаційно-ладових, метроритмічних, виконавських). Фольклор трактується сучасними митцями як досвід поколінь, що взаємодіє у свідомості з релігією. Автори звертаються до глибинних пластів фольклорної календарно-обрядової архаїки (раніше не засвоєних професійною культурою), семантика яких поєднує прадавню язичницьку та християнську культові традиції.

Еволюція неофольклорної мистецької практики пов'язана зі стильовими пошуками в образно-семантичній площині та модернізацією в музично-виражальній сфері. Різноманітність образної тематики, індивідуалізація задумів та багатоманітність їхніх реалізацій зумовлюють жанрові орієнтири, специфіку темброво-виконавських трактувань, ладогармонічної поетизації.

До «неофольклорно зорієнтованих» належать різножанрові авторські твори, які за образним змістом, інтонаційною специфікою об'єднуються загальним фольклорним «жанровим стилем» (термін А. Сохора). Це насамперед твори, побудовані на цитованому народнопісенному тематизмі, та квазіфольклорні опуси, створені на основі «реконструкційно-асоціативного» [2, с. 103] композиційного методу. Жанровий фонд «неофольклорно зорієнтованих» авторських концепцій на сучасному етапі складають фольклорні обробки-мініатюри, масштабні опуси «у фольклорному дусі», зокрема обрядові сцени, театралізовані дійства-реконструкції, фольк-опери, фольклорні кантати, фольклорні хорові концерти, сюїтні цикли, а також концертні п'єси, фантазії, попури тощо. Означена жанрова панорама різноманітно репрезентована у творчості українських митців межі ХХ — ХХІ ст. (Ю. Алжнева, І. Гайденка, Г. Гаврилець, А. Загайкевич, В. Зубицького, В. Рунчака, І. Щербакова, Є. Карпенка та ін.).

Провідними напрямками творчих експериментів і мовностильової модернізації фольклорної традиції в період другої половини ХХ ст. є розширення ладотональної системи, ускладнення

фактурно-гармонічної площини, динамізація ритмоструктур, збагачення темброво-сонорної якості.

Фактурне «осучаснення» народнопісних джерел здійснюється, з одного боку, насиченням гармонічної вертикалі складно-ладовими комплексами, мікстовими акордовими нашаруваннями нетерцієвої природи. З іншого боку, музична тканина хорових творів віддзеркалює характерну для сучасної музики тенденцію посилення ролі лінійності, «тотальної» поліфонізації.

Спрямованість авторського тлумачення фольклорної традиції на сучасному етапі мистецького розвитку (поч. ХХІ ст.) пов'язана з подальшим посиленням тенденції переінтонування вихідної інтонаційно-семантичної моделі. Набувають розвитку такі інноваційні модуси художньої типізації фольклорної образності як реконструкції, інсталяції тощо. Впровадженню новацій у сфері композиторської інтерпретації фольклору, створенню нової неофольклорної звукової якості інтегративного типу сприяє застосування актуальних сучасних електронних технологій (зокрема алгоритмічних композицій).

Багатогранністю авторського прочитання народнопісних раритетів у межах вищезазначених тенденцій позначені хорові твори сучасного українського композитора Є. Карпенка.

Об'єктом мистецтвознавчого аналізу обрано авторські твори зі збірки «Хорові обробки пісень Сумщини» для мішаного та жіночого хорів а cappella, які є прикладом сучасної композиторської інтерпретації фольклорної моделі, притаманної добі постмодерну.

Основою хорових інтерпретацій композитора стає різножанровий етнорегіональний матеріал із фольклористичних збірань В. Дубравіна. У центрі творчої уваги композитора опинилися зразки різних фольклорних площин — від календарно-обрядової архаїки: колядок («Що я в дядька, в дядька один синочок», «До тебе прийшли, пане Іване»), веснянок («Весняночка-паняночка»), купальських («Ой купала купалася», «Купала на Івана»), сімейно-обрядової пісенності (весільна «Як піду я та вулицею») — до різнопланових ліричних джерел: родинно-побутових («Журавка»), коліскових («Ой коточок, коточок», «Ай ну, люлі дитя спать»), чумацьких («Їхав чумак») і жартівливої пісні («Гу-ду-ду»).

Ця послідовність обраних композитором джерел (в історико-жанровому аспекті) зумовила й специфіку розміщення ним у збірці хорових творів, що умовно утворюють цикл за жанровим та образним змістом.

Інтонаційно-тематична фольклорна основа набуває в авторській версії структурно-композиційної завершеності й актуального мовностильового забарвлення. Інтерпретація першоджерел здійснена завдяки образно-інтонаційній модифікації цитованої

мелодії та утворенню ускладненого вторинно-стильового комплексу, що сприяє набуттю обробкою в кінцевому результаті (авторському тексті) нової семантичної та фактурно-гармонічної якості.

Специфіка композиторської інтерпретації фольклорної образності у творах Є. Карпенка зумовлена:

1) вільним авторським трактуванням етнотрадиційного мелосу;

2) змістовною індивідуалізацією кожної пісні;

3) семантичним та структурно-композиційним переосмисленням інтонаційно-образної основи за сучасними естетико-художніми нормами.

Основними ознаками вторинно-стильового, інтерпретаційного комплексу творів композитора є:

1) звернення до ладової діатоніки;

2) інтонаційно-ладова варіантність;

3) темброво-фактурна динамізація (інструменталізація хорової тканини, *divisi* партій, співіснування фігураційного руху, вокалізованих розспівів);

4) модернізація вертикалі (біфункціональні ладові комплекси, дисонантні нашарування).

На змістовому рівні творів відбуваються емоційно-образне збагачення й жанрова модифікація первинної образності. Так, у колядці «Що я в дядька, в дядька один синочок» композитором підкреслено урочистий, піднесений настрій. Веснянка («Весняночка-паняночка») і жартівлива («Гу-ду-ду») в художньо-семантичному переосмисленні автора набувають жанрових ознак хорового скерцо.

Значний динамічний розвиток, утілення різноманітних емоційних станів властиві творам лірико-драматичного змісту («Журавка», «Усі гори зеленіють», «Ой піду я полем»). З метою збагачення, зокрема психологізації, образності Є. Карпенко в цих композиціях використовує ознаки різностильової трактування первинних звукообразів, синтезуючи характерні елементи поетизації, притаманні професійній та народній хоровій традиції. Поряд із типовими етнохарактерними засобами хорового багатоголосся (стадіальний вступ партій, підголосковість, октавно-унісонні каданси, функціональне розмежування фактури на соло-хор) автор широко використовує академічні мовні прийоми. Так, у середньому розділі обробки «Журавка» (*ritu mosso*) засобом посилення діалогізму музичного висловлювання, важливим елементом вияву емоційного підтексту, схвильованості є поліфонічне (стретно-імітаційне) проведення виокремлених низхідних варіантів мелодії.

Поглиблення змісту в ліричних (колискових) та лірико-драматичних (чумацьких, родинно-побутових) творах автор

досягає завдяки утворенню «мінливої» хорової тканини, активному використанню хорової педалі. Цим творам композитора притаманне комплексне застосування контрапунктичних технік (контрастно-тематичної, імітаційної та підголоскової), використання варіантів мелодії як інтонаційної основи контрапунктів, тематизація й семантизація підголосків тощо.

Витончений темброво-колеристичний звукопис, споріднений з імпресіоністичним, властивий хоровій колісковій «Ай ну, люді дитя спать» (для жіночого хору). У цій фольклорній мініатюрі автор висвітлює різноманітні грані й відтінки лірики, що віддзеркалюється в музичній мові, гнучкому нюансуванні, прозорій фактурі твору. Зокрема це відбивається в різноманітному поєднанні гармонічних та поліфонічних принципів розвитку тематичної основи, втіленні вокально-хорових та інструментальних (перенесених у хорову площину) засобів багатоголосного урізноманітнення образності, значній деталізації партій, використанні вокалізів та залученні фігураційно-хорового руху.

Динамізацією ладогармонічного чинника вторинно-стильового комплексу позначена інтерпретація календарно-обрядових пісень («До тебе прийшли, пане Іване», «Весняночка-паняночка», «Купала на Івана» та ін.) та жартівливої («Гу-ду-ду»). У цих творах, фактурно зорієнтованих на вертикальну організацію (з деякими елементами гетерофонно-підголоскового викладу), композитор широко застосовує гостродисонантні, біфункціональні утворення (еліптичну послідовність септакордів, секундово-квартові нашарування тощо).

Характерна структурно-композиційна ознака творів Є. Карпенка — переосмислення статички куплетної будови першоджерел щодо утворення варіантно-остинатної композиції. Зразком останньої з наскрізним розвитком тематизму є інтерпретована автором колядка «Що я в дядька, в дядька один синочок», тематичною основою якої обрано енергійний діатонічний мікромотив (у діапазоні кварта). Доланню куплетної усталеності сприяє використаний композитором метод «кадансового вторгнення» (на тлі витриманого звуку).

Розвиток образно-інтонаційної основи спрямований на фактурно-гармонічне насичення музичної тканини, збільшення звукового простору, темброво-регістрове зіставлення й посилення теситурного напруження. Драматургія становлення звукообразу відбувається завдяки поступовому кількісно-якісному (зокрема фактурно-динамічному) збагаченню першоджерела (монодійний виклад в експонуванні першообразу, рухлива гетерофонно-підголоскова тканина на етапі розвитку, синтетичні складноладові нашарування в кульмінації твору). Значному посиленню образності сприяє ладотональне оновлення куплетів.

Сутнісною ознакою індивідуально-стильової своєрідності авторського прочитання й переосмислення першоджерел у творах Є. Карпенка є втілення специфічної фольклорно-виконавської манери інтонування й перенесення певної етнотрадиційної атмосфери на професійну музичну тканину. Так, поряд із широко застосованими у звуковій палітрі твору елементами етнохарактерної практики, що найчастіше предмечуються в академічному опрацюванні (паралельний рух голосів, подвоєння, підголосковість), автор використовує нетемперованість звучання та притаманну для гуртового співу густу, «терпку» фонічну якість і колористичні прийоми. Серед останніх — акцентуація щільно-секундових нашарувань, фольклорно-хорових глісандо (мініатюра «Купала на Йвана»), споріднених з народно-виконавською аутентикою.

Яскравою творчою індивідуальністю майстра позначена інтерпретація календарно-обрядової пісні «Весняночка-паняночка» для мішаного хору. Провідний фольклорний образ в авторській трактовці набув жартівливо-ігрових ознак. Інтонаційна основа твору — етнотрадиційний імпульс (мотив-остинато в діапазоні кварта) набуває всебічного й активного ладогармонічного й тембрального розвитку. Композитор широко застосовує поліладові акордові комплекси, паралельний «стрічковий рух», ускладнений секундово-квінтовими нашаруваннями та «загострений» синкопованою ритмікою.

Самобутній фольклорний колорит, атмосферу різнобарвного народно-театралізованого дійства (з фантастичними елементами) відтворює композитор у заключній обробці-сценці означеної збірки «Гу-ду-ду» (для жіночого хору). Композиторське вирішення обраного фольклорного образу (за авторською ремаркою «небувальщина жартівлива») дає підстави трактувати цей твір як хорове скерцо (швидкий темп, загальний настрій та характер розвитку образності, наскрізна будова із загальним фактурно-динамічним кресендо тощо). Інтонаційне зростання музичного матеріалу, спектр ілюстрованих засобів динамізації фольклорного першоджерела в цій мініатюрі зумовлюють спрямованість автора на створення фінальної, узагальнюючої частини циклу.

Поглибленню атмосфери емоційної відкритості, підкресленню фантастичних рис у творі сприяє використання автором специфічних вокально-виконавських артикуляційних прийомів (мелодекламація, шепіт тощо) та позамузичних засобів художньої виразності (тупотіння).

Мовностильова організація цієї жартівливої пісні в інтерпретації Є. Карпенка є прикладом утілення сучасних неофольклорних тенденцій. Тематичною й емоційно-змістовною основою твору

є рухлива фольклорно-трихордова поспівка (с-h-a), що зазнала наскрізного варіантно-остинатного розвитку. Первинно-стильовий комплекс (фольклорний тематизм «формульного типу») набуває поступового фактурно-динамічного й фонічного зростання. Автор значно розширює звуковий простір первинно-інтонаційної основи методом фактурних (квартово-квінтових, октавних) дублювань наспіву, використання паралельних тризвуків, щільно-секундового лінійного руху.

Отже, аналіз творів Є. Карпенка, запропонований у цій статті на матеріалі збірки «Хорові обробки пісень Сумщини», виявив характерні ознаки композиторської інтерпретації етнотрадиційного мелосу на інтонаційно-образному, стильовому й структурно-композиційному рівнях.

Головними принципами композиторського тлумачення фольклорної образності в означеному опусі Є. Карпенка є:

1) створення авторської художньої концепції на основі мовно-семантичного переосмислення та осучаснення (ускладнення) всіх параметрів первинної інтонаційної моделі;

2) змістова переакцентуація з первинного джерела на кінцевий авторський твір.

У пошуках філософського узагальнення національної мистецької спадщини, інтонаційного збагачення й художньої універсалізації етнотрадиційної образності автор використав синтетичний комплекс, що поєднує усталено-традиційні та креативні сучасні методи композиторської інтерпретації першоджерел.

Творче звернення сучасних митців до різних шарів етнохарактерної музики як до джерела оновлень авторського стилю, збільшення творів, зорієнтованих на етнотрадицію, інтеграція фольклорної архаїки з новітніми структурно-композиційними й мовними ресурсами сприяють розширенню уявлень про художні можливості композиторської інтерпретації, розвиткові індивідуально-стильових концепцій та, зрештою, семантичному збагаченню національно-стильового потенціалу загалом.

Актуальним та своєчасним напрямом подальших досліджень у сфері композиторської інтерпретації є, на нашу думку, висвітлення особливостей інтонаційно-жанрового й стильового переосмислення музичних першоджерел за допомогою сучасних комп'ютерних технологій, творчий потенціал яких недостатньо вивчений. Сучасного осмислення потребують твори нової генерації митців, креативні пошуки яких у контексті композиторської інтерпретації фольклорної образності спрямовані на радикальну модернізацію звукової палітри.

Список літератури

1. Белоненко А. Образы и черты стиля современной русской музыки 60–70-х годов для хора а cappella : статья / А. Белоненко // Вопросы теории и эстетики музыки : сб. ст. — Вып. 15. — М.: Л, 1977. — С. 139 — 152.
2. Бенч-Шокало О. Український хорівий спів: Актуалізація звичаєвої традиції : навч. посіб. / О. Бенч-Шокало — К.: Ред. журн. «Укр. Світ», 2002. — 440 с.: іл. нот.
3. Головинский Г. Композитор и фольклор. Из опыта мастеров XIX–XX века : исследование / Г. Головинский. — М.: Музыка, 1981. — 279 с.
4. Деревянченко Е. Неофольклоризм: к проблеме диалога художественных систем [Текст]: статья / Е. Деревянченко // Муз. мистецтво: Зб. наук. ст. — Вип. 4. — Донецьк: Юго-Восток, 2004. — С. 60-68.
5. Коновалова І. Феноменологія музичної обробки (на матеріалі хорівих творів українських композиторів ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. мистецтвозн. / І. Коновалова. — Х.: ХДАК, 2007. — 19 с.
6. Лащенко А. Хоровая культура: аспекты изучения и развития : монография / А. Лащенко. — К., 1989. — 149 с.
7. Ляшенко І. Національне та інтернаціональне в музиці : монографія / І. Ляшенко. — К.: Муз. Україна, 1991. — 267 с.
8. Москаленко В. Творческий аспект музыкальной интерпретации (к проблеме анализа). — К., 1994.— 157 с.
9. Паисов Ю. Современная русская хоровая музыка 1945–1980 : исследование. — М.: Сов. композитор, 1991. — 280 с.
10. Сохор А. Традиции и новации в творчестве Свиридова :/А. Сохор. // Вопросы социологии и эстетики музыки. Кн. III. : статьи и исследование. — Л. : Сов. композитор, 1983. — С. 262 — 302.

Надійшла до редакції 17.05.2012 р.